

editorjal

Spiċċat sena oħra, għaddha Dicembru, għaddha x-xahar tal-Milied, ix-xahar li għal ġafna huwa wkoll uġiġi ta' ras propriu għax tilef kull tifsira spiritwali u akkwista biss tifsira materjali. Għal bosta I-Milied ma jfisser xejn ħlief il-preżent, mela qtugħi komplet mill-passat, mill-messaġġ veru tal-miġja ta' Kristu fid-dinja, u minħabba f'hekk qtugħi u tnessimja ta' dak kollu li l-bniedem kellu jgħaddi minnu matul is-sekli. U mittnessija ma titgħallem xejn ħlief kif issir dejjem iktar egoist, kif tipprova tgħaffeg lil ta' madwarek b'mezzi differenti biex takkwista dejjem iktar setgħa. Propru din it-tannessija u dan l-egoiżmu jagħtu l-lok biex ikomplu jeżistu l-għwerer bejn il-popli, id-distakk enormi bejn is-sinjur u l-fqir, l-aljenazzjoni, l-omertà, l-indifferenza tal-massa u l-manipulazzjoni min-naħha tal-klassi li tmexxi. Dan jippermetti wkoll biex nibqgħu muta, jekk mhux incapċċu, quddiem l-aġir tal-"politikant" (li jidħol għall-politika mhux biex iservi imma biex igawdi kull privileġġ li toffri lu s-sitwazzjoni), filwaqt li ninsew x'għandhom ikunu l-veri dmirijiet u obbligli tal-"politiku" (li jiġi elett mill-poplu biex iservi u jtejjeb is-sitwazzjoni soċjali u xejn iktar). Dwar dan kiteb Leonardo Sciascia f'rumanz bħalma hu *A ciascuno il suo* (1966), rumanz li baqa' attwalissimu. Minn hawn niżżei ħajr li dawk il-ftit kittieba, fosthom Mario Azzopardi u Tarcisio Zarb, li b'kuraġġ, b'responsabbiltà u b'determinazzjoni ma jibżgħu isemmġħu leħinhom kontra din is-sitwazzjoni tal-biki permezz ta' kitba oggettiva, ikun f'liema spazju jkun.

Imbagħad jiġi Jannar. Dan ma jinrabatx biss mal-bidu ta' sena ġidida. Jannar huwa x-xahar li fih jitfakku l-vittmi tal-Olokawst. Hemm letteratura sħiħa li tiddokumenta din it-traġedja umana li xi wħud jagħmlu minn kollox biex inessuhielna. F'moħħi għandi xogħlijiet bħal *Se questo è un uomo* u *La tregua* ta' Primo Levi, *Night* ta' Elie Wiesel, *The Diary of a Young Girl* ta' Anne Frank, *The Boy in the Striped Pajamas* ta' John Boyne, *The Book Thief* ta' Markus Zusak, *The Reader* ta' Bernhard Schlink, *The Painted Bird* ta' Jerzy Kosinski, biex insemmi biss ftit. F'dawn ix-xogħlijiet, imma anki f'eluf ta' ġemmi oħra jn tal-letteratura, hemm it-tweġiba għal min jgħid li l-letteratura ma tiswa għalxejn. Il-letteratura tfakkarr lill-bniedem f'dak li realment huwa: holqien ċejkken tad-demm u l-laħam bil-punti b'saħħithom u dgħajfin tiegħu, bil-waqtiet pozittivi u negattivi f'ħajtu. Il-letteratura b'hekk tfakkarna li aħna bnedmin u b'hekk għandna nġibu ruħna tali. Dan jinrabat mal-kliem tal-kittieb Ċilen, Louis Sepulveda, waqt intervista f'Novara fl-Italja f'Dicembru li għaddha: "L'unico senso che giustifica l'appartenenza al genere umano è la fratellanza, si deve arrivare a una idea di progresso condivisa da tutti." (<http://www.oknovara.it/>) Il-veru progress ma jitkejjil ekonomikament jew finanzjarjament, imma minn kemm poplu huwa ċivili jew le, kemm jirrispetta lil ta' madwaru jew le.

Min jixtieq jikkontribwixxi f'IL-PONT b'materjal ta' livell, mhux twil u adatt jista' jibagħtu direttament lill-Editur fl-indirizz sammutpatrickj@gmail.com

I-aħbarijiet

IL-WIRJA MTELLGHA MILL-BIBLIOTEKA NAZZJONALI FIL-FIERA TAL-KTIEB 2014

Bejn it-12 u s-16 ta' Novembru 2014, il-Biblioteka Nazzjonali pparteċipat fil-Festival tal-Ktieb permezz ta' wirja ta' kotba mill-kollezzjonijiet tagħha. Il-wirja tqassmet f'żewġ sezzjonijiet – kotba bil-Franċiż u kotba dwar il-mediċina. Fis-sezzjoni tal-kotba bil-Franċiż kien inkluż volum mill-*Encyclopédie* miktuba minn Diderot u D'Alembert u ppubblikata fi Franzia bejn l-1751 u l-1772. Intwerew wkoll edizzjoni tal-1734 tax-xogħlilijiet tad-drammaturgu Jean-Baptiste Poquelin magħruf bħala Molière, kif ukoll *Traité sur la Tolérance* (s.l., 1764) tal-filosofu magħruf Voltaire. Kien hemm ukoll żewġ volumi anonimi bl-isem *Les Illustres Françaises* (Utrecht, 1738), li kienu nkitbu minn Robert Challe. Xogħol anonimu iehor fil-wirja kien it-tieni edizzjoni ta' *De l'Universalité de la Langue Française* (Berlin, 1785), ta' Antoine de Rivarol. Is-sezzjoni dwar il-mediċina inkludiet xogħlilijiet importanti ta' żewġ tobba Maltin – Michel'Angelo Grima u Giuseppe Demarco. Fil-wirja kien hemm ix-xogħol ta' Grima *Della Medicina Traumatica* ppubblikat f'Firenze fl-1773. Giuseppe Demarco kien tabib, xjentist u filosofu. Il-wirja esibiet ix-xogħol tiegħu *Tractatus Mechanicus de Non Naturalibus* ippubblikat f'Avignon fl-1748. Esibiti oħra kienu żewġ volumi tax-xogħlilijiet tat-tabib tal-Greċċa Antika u missier il-mediċina moderna Ippocratu stampati ġewwa Venezja fl-1588, il-ktieb illustrat bl-inċiżjonijet *Traité Pratique des Hernies* (Paris, 1812) ta' Antonio Scarpa u *CORSO di medicina clinica in cui sono esposti i principi della medicina organica* ta' Léon Louis Rostan u ppubblikat f'Firenze fl-1846.

IMNEDIJA TLIET KOTBA DWAR MIKIEL ANTON VASSALLI

Nhar l-14 ta' Novembru 2014, waqt il-Festival tal-Ktieb, f'Dar il-Mediterran, il-Belt Valletta, u fl-istand tal-KKM tnedew tliet kotba dwar Mikiel Anton Vassalli ppubblikati mill-istess dar tal-pubblikkazzjoni. It-liet kotba kienu *Minn Fomm Vassalli – Tagħrif Ġdid fil-Manuskritti tal-Kanonku Fortunato Panzavecchia* ta' David Agius Muscat u Olvin Vella; *M.A. Vassalli 1764-1829 – An Enlightened Maltese Reformer* tal-Prof. Frans Ciappara; u *L-Avukat Giuseppe Elia Pace 1742-1820 – Habib ta' M.A. Vassalli f'Ruma* ta' Karmenu Bonavia. Waqt it-

tnedija ħadu sehem David Agius Muscat, Karmenu Bonavia, il-Prof. Frans Ciappara u Olvin Vella.

IL-PREMJU LETTERATURA Għaż-ŻGħażagħ 2014-2015

Ir-rebbieħha tal-Premju Letteratura għaż-Żgħażagħ din is-sena kien Stephen Lughermo bir-rumanz *X'Aħna Smart* u Leanne Ellul bi *Gramma*. Iċ-ċeremonja tal-ġhoti tal-premju saret waqt il-Festival tal-Ktieb fis-16 ta' Novembru li għadda. Dan il-konkors hu fdat lill-Kunsill Nazzjonali tal-Ktieb u l-Aġenzija Żgħażagħ. Iż-żewġ rumanzi rebbieħha ntagħżlu minn tmien manuskritti parteċipanti. Iż-żewġ rebbieħha ngħataw tazza flimkien ma' premju ta' elf ewro u certifikat. Apparti dan ir-rebbieħha qed jiġu offruti ghall-ewwel darba li jattendu workshops fil-kitba kreattiva biex itejbu l-kapaċitajiet tagħhom fil-kitba. Il-manuskritti rebbieħha se jiġu ppubblikati wara li toħrog stedina lill-pubblikaturi fil-Gazzetta tal-Gvern u f'gazzetti lokali.

Leanne Ellul (lemin) tingħata l-ċertifikat.

ID-DRAMM MARJELENA TA' LEANNE ELLUL

Fl-ahħar ġimägħtejn ta' Novembru 2014 fi Pjazza Teatru Rjal ittella' l-ewwel dramm ta' Leanne Ellul bl-isem ta' *Marjelena*. Dan id-dramm ittella' bl-appoġġ tal-Kunsill tal-Arti ta' Malti u kellu ddirezzjoni ta' Josette Ciappara. Il-produzzjoni tad-dramm kienet f'idejn l-atturi tad-dramm, il-Bakkanti Troupe, magħmul minn Alison Abela, Louise Fenech, Gilbert Formosa, Mandy Mifsud, Olivia-Ann Marmarà, David Scicluna Guisti u Aldo Zammit. Id-dramm, li hu rakkont ta' żegħil u anki ta' abbuż, ippreżenta diversi faċċati tal-ħajja ta' Marjelena: bid-dwejjaq u l-ferħiet tagħha, b'dak li ġralha fil-passat u dak li għadu jiġri warajha fil-preżent.

I-aħbarijiet

LAQGHA MA' KITTIEB U ġURNALIST FRANCIJ

Nhar I-14 ta' Novembru, waqt il-Festival tal-Ktieb 2014, ir-rumanzier, ġurnalista, saġġista u bijografu, Pierre Assouline, kien intervistat mill-Prof. Anthony Aquilina dwar il-ħajja tiegħu u xogħlijieta. Il-bijografiji ta' Assouline jittrattaw firxa eklettika ta' suġġetti u bħala ġurnalista ikkontribwixxa f'Lire' u 'Le Nouvel Observateur'. Bħalissa jieħu ħsieb il-blog tiegħu 'La République des livres' (<http://passouline.blog.lemonde.fr/>). Okkażjoni bħal din ġiet organizzata mill-Kunsill Nazzjonali tal-Ktieb f'kollaborazzjoni mal-Ambaxxata Franciża f'Malta.

Il-kittieb u ġurnalista Pierre Assouline.

IL-GRAMMATIKA TAD-DAGħA

Nhar is-27 ta' Novembru fil-Palazz tal-Inkwiżitur, il-Birgu, saret taħdita minn Olvin Vella bl-isem ta' "Il-Grammatika tad-Dagħha". Dan seħħi f'rabta mal-wirja temporanja "L-Inkwiżizzjoni Rumana f'Malta". Ta' min ifakkar li tliet mitt sena ilu, min kien jidgħi kien jittella' quddiem l-Inkwiżitur. L-Inkwiżitur kien jisma' d-dagħwa bil-Malti imma jiktibha bit-Taljan. Rari kien iniżiżha kif jismagħha. Imma xi drabi, għal-raġuni li għadha mhix magħrufa, id-dagħwa ġabha wkoll bil-Malti. Bis-saħħha t'hekk illum setgħu jinkix fu elementi qodma tal-grammatika.

L-AKADEMJA TAL-MALTI TFAKKAR IL-250 SENA MIT-TWELID TA' M.A. VASSALLI

Nhar it-3 ta' Diċembru, f'Dar l-Ewropa, fil-Belt Valletta, l-Akkademja tal-Malti fakkret l-anniversarju tal-250 sena mit-twelid ta' Vassalli billi organizzat konferenza li matulha xxandru sejbiet ġoddha. Il-konferenza nfethet minn Joseph P. Borg u tmexxiet minn Dr. George Farrugia. Il-kelliema kienu Dr Giovanni Bonello, li tkellem dwar "Il-bijografija tal-

Avukat Giuseppe Pace, benefattur ta' Vassalli"; Dr Mario Cassar, bi studju intitolat "L-iskrutinju tal-kunjomijiet fil-Lexicon"; Dr Robert Thake, b'taħdita bl-isem ta' "Titlu inqas fil-bibliografija ta' Vassalli"; Dr Charles Xuereb, bi studju bl-isem ta' "Vassalli Parigi fl-1807: kif kien jidher, fejn kien joqgħod"; u Dr Albert Ganado, dwar "Il-ħarba ta' Vassalli minn Malta għal Franza". Il-konferenza ngħalqet mill-Prof. Frans Ciaparra.

Il-pubbliku li attenda għal-Lejla ddedikata lil M.A. Vassalli.

IL-KANTILENA—KARBA TA' 500 SENA, KARBA TA' ŻMIENNA

Dan ix-xogħol ittela' nhar il-5 u s-6 ta' Diċembru 2014 fit-Teatru Manoel. Huwa ispirat mill-Kantilena ta' Pietru Caxaro, l-iktar poezijsa antika miktuba bil-Malti li għandna s'issa. Permezz tal-allegorija dan ix-xogħol storiku tqiegħed f'kuntest modern, anki bis-saħħha tal-poezijsa Maltija moderna u tal-arti, mužika u koreografija kontemporanji. L-idea originali u l-produzzjoni tal-mužika gew afdati lil Reuben Pace. Il-poezijsi thallew f'idejn Charles Flores u Simone Inguanez, b'koreografija ta' Francesca Tranter, Direttur artistiku tal-Contact Dance Company.

JINGABRU FI KTIEB L-ITTRI TA' MĦABBA TA' VLADIMIR NABOKOV

F'Settembru 2014 ħareġ il-ktieb *Letters to Vera - Vladimir Nabokov*, editjat u maqlub għall-Ingliż minn Olga Voronina u Brian Boyd. Jigħbor fi l-ittri appassjonati li l-kittieb Russu kiteb lil Vera Slonim, dik li kellha tkun il-maħbuba u martu għal għomru. Dan il-ktieb hu ppubblifikat mill-Penguin Classics.

I-aħbarijiet

AMOS OZ JIRČIEVI L-PREMJU LETTERARJU SIEGFRIED LENZ

F'Novembru li għadda l-kittieb Izraeljan Amos Oz kien l-ewwel wieħed li rċieva l-Premju Letterarju Siegfried Lenz f'Amburgu. Huwa ġie mfaħħar mill-Ministru tal-Affarijiet Barranin Ġermaniż u deskritt bħala bniedem li ilu snin twal iħaddem is-setgħa tal-kelma u tar-raġuni matul il-kriżi tal-Lvant Nofsani. Oz kiteb ml-500 esej politiku u bosta rumanzi. Huwa magħruf ħafna anki fil-Ġermanja fejn ġadem bħala Professur tal-Poetika f'Tübingen fl-2002. Oz twieled fl-1939 f'Ġerusalem. Kien jinteressa ruħu fl-ilsna u fil-letteratura sa minn meta kien żgħir. B'kollox ippubblika iktar minn 30 ktieb, 14 minnhom rumanzi, flimkien ma' ġabriet ta' rakkonti, stejjer għat-tfal u ġabtiet ta' esejs. Xogħlilietu nqalbu f'42 ilsien, inkluż l-Għarbi. Fost il-kotba tiegħu, *Where the Jackels Howl* (1965), *Mr Michael* (1968), *Unto Death* (1971), *A Perfect Peace* (1982), *Black Box* (1987), *Fima* (1991), u *A Tale of Love and Darkness* (2003). Oz huwa Professur tal-Letteratura fl-Universitāt ta' Ben-Gurion f'Beersheba.

Il-kittieb Amos Oz.

BAĦAR JAQSAM - TAĦDITA LINGWISTIKA

Din hija taħdita li saret fil-Common Room tal-Universitāt ta' Malta nhar il-11 ta' Dicembru li għadda. Dr Michael Spagnol u s-Sur Keith Attard ipprezentaw ġabra mdaqqsa ta' differenzi lessikali fit-taħdit tal-Maltin u tal-Ġħawdexin, spjegaw kif ġabruhom, u ddiskutew l-esperiment li għamlu ma' grupp ta' kelliema żgħażaqgħi Maltin u Ġħawdexin. Fl-aħħar ippruvaw iwieġbu l-mistoqsija: Għaliex bejn il-kliem tal-Maltin u tal-Ġħawdexin hemm baħar jaqsam? Din it-taħdita ġiet imsejsa fuq l-istudju "Differenzi lessikali bejn il-Malti u l-Ġħawdexi" li jinsab f'Leħen il-Malti (għadd 33). L-aktivităà ġiet organizzata mill-Ġhaqda tal-Malti – Università bl-

għajjnuna tal-Grupp Universitarji Ĝħawdexin (GUG).

KONKORS NAZZJONALI TAL-POEŽIJA 'MONS. AMANTE BUONTEMPO' 2014

Nhar l-4 ta' Dicembru 2014, l-Ġhaqda Poeti Maltin tellgħet is-Serata ta' Premjazzjoni tal-Konkors Nazzjonali tal-Poežija 'Mons. Amante Buontempo'. Fid-diskors tal-ftuħ tas-Serata I-President tal-Ġhaqda Poeti Maltin qal li kulħadd jidħol għall-konkorsi biex jirbaħ. Iżda f'ebda konkors ma jista' jirbaħ kulħadd. Fil-process tal-għażla l-Ġhaqda Poeti Maltin tagħmel minn kolloks biex tkun trasparenti kemm jista' jkun. Il-ġurija kienet komposta mill-Kav. Carmel Bianchi, u mis-Sinjuri Marlene Saliba u Josef Borg. Is-sottomissionijiet għall-Konkors kienu tajbin ħafna, b'uhud minnhom jilħqu wkoll livell għoli. Il-poežiji rebbieħa huma: **Sezzjoni tal-Malti** - L-Ewwel (Rebbieħa assoluta tal-Konkors): *ADAGIO* ta' Manwel Cassar; It-Tieni: *JIEN HU L-BEDWIN* ta' Raymond Grech; It-Tielet: *BINTI TAR-RAMEL* ta' Jonathan Balzan; **Sezzjoni tat-Taljan** - L-Ewwel: *ZACHOR* ta' Mario Attard; It-Tieni: *TRISTEZZA D'ANIMA* ta' Dr Michelle Muscat; **Sezzjoni tal-Ingliz** - L-Ewwel: *MOTHER TREE* ta' Therese Pace; It-Tieni: *MY SILENT CRY* ta' Josianne X. Azzopardi. Il-Poežiji **Msemmijin b'Gieħ huma:** *JISSOKTA* ta' Mary Anne Camenzuli; *IN-NISġA BEJN SHABA U JIEN* ta' Guido Lanfranco; *KELLIMNI HA TGħIDL X'QED JGHIDU* ta' Dr Alfred Grech; *MATUTIN* ta' Stefano Farrugia; *MA TAFX* ta' Mary Anne Camenzuli; *THE GRIM REALITY* ta' Dr Joe Zammit Tabona; *RICORDI DI AUSCWITZ* ta' Alfred Palma.

Ir-rebbieħa tal-Konkors "Mons. Amante Buontempo" 2014.

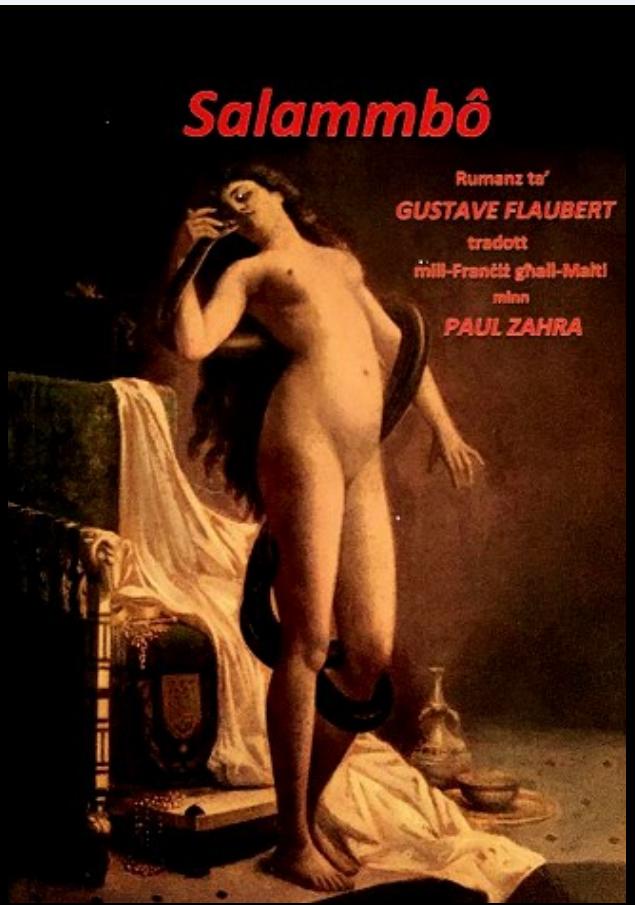
I-intervista

Paul Zahra

PATRICK SAMMUT jintervista lil Paul Zahra dwar Salammbô ta' Gustave Flaubert.

Dan ir-rumanz storiku jittratta dwar ir-rewwixta tal-Merċenarji f'Kartaġni wara I-Ewwel Gwerra Punika. Fir-rumanz Flaubert jibni mill-ġdid il-Belt ta' Kartaġni billi din ftit li xejn hemm dokumentazzjoni storika dwarha. Salammbô hi l-unika persunaġġ fir-rumanz li ma niltaqgħux magħha f'Polibju li serva bħala l-baži għan-narrattiva ta' Flaubert. L-imħabba mċajpra bejn Mātos u Salammbô tiżvolgi b'mod parallel mal-episodji storiċi mdemmija u attroċi ta' din il-gwerra li damet għaddejja tliet snin.

Dan hu t-tielet rumanz tradott minn Paul Zahra u hu t-tieni wieħed fis-sensiela Kollezzjoni Traduzzjonijiet Letterarji. Din il-pubblikazzjoni ta' Salammbô (2014) fiha introduzzjoni miktuba minn Zahra u Appendiċi bil-mudelli tal-ismijiet – kemm ta' persunaġġi u postijiet li jappartjenu għall-perjodu Puniku – li fuqhom mexa sabiex dawn setgħu jiġu tradotti għall-Malti.

Minn fejn twieled dan I-interess tiegħek lejn il-Letteratura Franciża u anki lejn l-arti tat-traduzzjoni?

Il-Letteratura Franciża bdejt l-aktar ninteressa ruhi fiha meta kont għadni student lejn l-aħħar tas-sebghinijiet meta kont għażiż li noqgħod għall-eżami fil-livell avvanzat tal-Franciż. Ghadni niftakar kien I-ewwel żmien meta missejt bil-lingwa Franciża max-xogħlijiet ta' awturi bħal Molière, Albert Camus, André Gide u Victor Hugo. Sintendi, imbagħad komplejt nistudjaha I-Università ta' Malta bħala student tal-Franciż fil-Fakultà tal-Edukazzjoni u wara li spicċajt il-B.Ed. (Hons) mort Poitiers fejn iestejt Masters fil-Letteratura Franciża, li fih speċjalizzajt fl-analiżi testwali ta' xogħliji letterarji Franciżi.

Rigward it-traduzzjoni din minn dejjem kellha importanza kbira fl-istudji lingwistiċi tiegħi billi fiz-żmien li kont nattendi l-iskejjel sekondarji l-metodi tat-tagħlim tal-lingwi kollha, saħansitra l-Malti, kienet inkluża fihom it-traduzzjoni. Għalija t-traduzzjoni kienet strumentali biex tgħallim il-Franciż u aktar tard meta jien stess bdejt ngħallmu użajtha bħala għoddha pedagoġika b'tali mod li I-istudenti setgħu mhux biss iħaddmu l-hiliet lingwistiċi tagħhom iżda jifθu wkoll orizzonti letterarji u kulturali ġoddha sabiex jaslu biex jifhmu li ebda traduzzjoni ma ssir f'vakwu, li jeżisti kuntest u li l-kuntest jeħtieġlu jiġi maħkum biex it-traduzzjoni titwassal b'mod validu.

Liema huma r-rumanzi l-oħra li digħi ħdimit fuqhom? Għaliex għażiż lillhom?

S'issa ttraducejt *Le Grand Meaulnes/ Mealunes it-Twil* ta' Alain-Fournier ippubblifikat fl-2012 minn Faraxa, *La Maison du chat-qui-pelete / Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu ta'* Balzac, awtoppublikazzjoni, 2013, I-ewwel ktieb fis-sensiela Kollezzjoni Traduzzjonijiet Letterarji, u *Salammbô* ta' Gustave Flaubert, ukoll awtoppublikazzjoni, 2014, u t-tieni ktieb fil-Kollezzjoni. L-ġhażla ta' *Meaulnes it-Twil* kont għamilha billi kien wieħed mill-kotba li għallim fil-livell avvanzat, *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu* kien wieħed mix-xogħliji letterarji li studjajthom f'Poitiers filwaqt li *Salammbô* mmotivawni l-aktar l-elementi tal-kultura klassika u tal-Istorja Rumana li jinsabu fihi.

[Jissokta P-paġna 6]

OPOND

5 paġna

I-intervista

Paul Zahra

Min huma I-qarrejja tal-Letteratura Franciża f'Malta illum?

Apparti I-istudenti u I-għalliema tal-Franciż diffiċli tgħid min huma I-qarrejja li jinteressaw ruħhom fil-Letteratura Franciża f'Malta. Iżda l-iskop tiegħi jmur lil hinn minn dawn il-qarrejja. L-ġhan tiegħi hu li I-letteratura Maltija tistagħna bix-xogħliji letterarji Franciżi. It-traduzzjonijiet ta' xogħliji Franciżi ta' din ix-xorta kollha jistgħu jinqraw bl-Ingliz iż-żidha l-qarrejja li jħobbu jaqraw bil-Malti għandhom ikollhom il-lussu li jsibuhom bil-Malti biex l-għażla tagħhom tal-qari bil-Malti tkun aktar mifruxa.

Wieħed mill-gosti tiegħi kien meta qrajt bil-Malti t-traduzzjonijiet ta' *L-Ilijade*, *L-Odissea* u *L-Enejde* ta' Victor Xuereb li digħi kont qrajthom b'lingwi oħrajn. Xogħliji tradotti jsiru xogħliji Maltin u fl-opinjoni tiegħi I-letteratura tradotta tinfilsa ruħha fil-letteratura vernakulari bis-sahħha tat-thaddim tal-lingwa. Tassew jagħmel żball kbir min mhux jirrikonoxxi dan il-fatt speċjalment fil-kuntest li I-Malti hu lingwa minoritarja li jeħtiġiha tissaħħa b'mod awtentiku u mhux artificjali.

Għaliex issa I-ġħażla waqqħet fuq ir-rumanz ta' Flaubert *Salammbô*? Kif ivarja dan mix-xogħliji li digħi qlibt għall-Malti qabel?

Għażiż li nittraduci *Salammbô* minħabba I-interess li għandi lejn I-istorja Rumana. Il-kultura u ċiviltà Rumana jaffaxxinawni. F'Salammbô Flaubert bena Kartagħni mill-ġdid billi I-ħerba li ħallew warajhom ir-Rumani ftit ġalliet traċċi ta' din il-belt. Fir-rumanz niltaqgħu ma' persunaġġi bħal Hamilkar u Hannibal li normalment naqraw dwarhom fil-kotba tal-istorja. Hemm differenzi tematiċi kbar bejn *Meaulnes it-Twil*, *Id-Dar tal-Qattus bir-Rakketta f'Idu* u *Salammbô*. Minn tliet awturi differenti ma tistenna xejn aktar iż-żidha I-akbar differenza li ġassejt jien u nittraduci *Salammbô* hi I-intertestwalità intensiva mħaddma minn Flaubert, li ssib I-origini tagħha kemm fix-xogħliji Griegi u Latini kif ukoll fis-sorsi bibliċi. Apparti dan kollu jiena u nirriċerka r-rumanz skoprejt li I-ġenetika tar-rumanz tinkludi fiha saħansitra 'I Għawdex billi t-Tempji tal-Ġgantija kienu ta' ispirazzjoni għal Flaubert fid-deskrizzjoni tat-Tempju tal-allu Tanit f'Kartaġni.

X'jista' jolqot lill-qarrej Malti f'dan ix-xogħol letterarju? X'jista' jitgħallem minnu?

Salammbô hu kapulavur letterarju u bħala tali jinsabu fih diversi temi universali. Temi li fosthom insibu dik tal-ġlieda bejn il-klassijiet soċjali, ir-rwol tar-religjon fis-soċjetà, l-awtodistruzzjoni u l-kannibaliżmu f'sitwazzjonijiet ta' kriżi, it-tema tal-opportunitajiet mitlufin, l-omosesswalità, in-natura umana, it-tema tal-uroboru eċċ. Biex il-qarrej jitgħallem minn *Salammbô* jeħtiegleu jaqra dwaru jiġifieri jfittex dwar dak li jgħidu l-kritici u l-istudjużi.

Kemm tara li I-ilsien Malti huwa adatt u flessibbi biex jadatta ruħu għal xogħliji bħal dawn li qlibt?

Il-Malti hu flessibbi bizzejjed biex jadotta bla xkiel I-istili mħaddmin minn awturi bħal Flaubert u Balzac. Il-prova konkreta ta' dan huma t-traduzzjonijiet li ppubblikajt s'issa.

Aktar proġetti għall-ġejjeni?

Bil-ħolqien tal-Kolleżzjoni Traduzzjonijiet Letterarji li tagħha *Salammbô* hu t-tieni volum ikkummettejt ruħi mal-qarrejja tiegħi li nkompli naqleb xogħliji letterarji oħrajn tal-anqas possibbilment wieħed f'sena. Għall-2015 biħsiebni nippubblika *Le curé de Tours* ta' Balzac. Però I-lista ma tqażi hawn... .

GUSTAVE FLAUBERT twieled fit-12 ta' Diċembru f'Rouen, belt fit-tramuntana ta' Franzia. Huwa kien rumanzier u drammaturgu. L-ewwel xogħol mitnum tiegħu kien Novembru, tal-1842. Wara xi żmien fl-Ēgħi, fl-1950 Flaubert beda jikteb ir-rumanz celebri *Madame Bovary*, xogħol li ħadlu ħames snin biex kitbu u li għall-ewwel kien censurat. Aktar tard intlaqa' tajjeb mill-kritika. Kien fl-1858 meta Flaubert għamel vjaġġ f'Kartaġni biex jiġbor il-materjal dwar ir-rumanz *Salammbô* li ppubblikah fl-1862. L-aħħar rumanz mitnum tiegħu kien *L'Éducation sentimentale* li ħadlu seba' snin biex kitbu u ħareġ fl-1869 u li kien ispirat miż-żgħożja tiegħu. Kiteb ukoll xi xogħliji għat-teatru u għadd ta' stejjer. Matul ħajtu kiteb ukoll numru kbir ta' ittri li nġabru f'pubblikazzjonijiet varji. Flaubert miet fit-8 ta' Mejju tal-1880, fl-istess belt fejn twieled.

ktieb mill-qrib

...maqful fil-ħabs ta' ġbini... - Il-Poeta tat-Tbatja Carmel Attard, ta' Paul P. Borg, Horizons, 2014.

PAUL P. BORG

*...maqful fil-ħabs
ta' ġbini ...*

IL-POETA TAT-TBATJA
CARMEL ATTARD

Dan huwa volum massiċċ li htieg u sewa ħafna ħin, saħħa u dedikazzjoni lill-awtur Paul P. Borg, hu stess ħabib kbir tal-poeta Carmel Attard. Paul P. Borg u Carmel Attard huma żewġ kittieba u ħassieba li kibru flimkien, qasmu flimkien il-ħelu u l-morr, għaddew sīgħat twal jiddiskutu ħwejjeg differenti; żewġ imħuħ u sensittivitajiet ta' natura li tixxiebah. Hu volum li jixxhet dawl fuq wieħed mill-kittieba moderni ewlenin li ħalliena bikri, eżattament 20 sena ilu (f'Dicembru tal-1994).

Dan hu xogħol li juri fuq kollex sens ta' altruwiżmu u rispett kemm lejn dawk li telqu qabilna, kif ukoll lejn min ikkontribwixxa lejn wirt il-kultura t'art twelidu b'modi differenti. Hawn għandna fuq kollex poeta li għadda ħajtu jaħseb kemm dwar il-kundizzjoni umana ingenerali, kif ukoll dwar is-sitwazzjoni li għex fiha, mela Malta tas-snin 60, 70 u 80 fuq kollex. Kienet sitwazzjoni ta' pajjiż fejn l-ambjent naturali kien qed jibda jinqered minħabba l-progress u l-

industrija tal-bini; sitwazzjoni fejn il-poplu kien għadu b'mentalità magħluqa u b'hekk kien jeħtieg lu jemanċipa ruħu u jimmatura rigward għadd ta' kwistjonijiet, fosthom il-morda mentali u persuni b'tendenzi sesswali differenti min-norma.

Dan ta' Paul P. Borg hu ktieb li joħodna fuq vjaġġ li permezz tiegħu nidħlu dejjem iktar 'il-ġewwa fil-mod kif kien jaħsibha u jħoss Carmel Attard. Paul P. Borg jikteb ukoll dwar ir-relazzjoni ta' Carmel Attard ma' kittieba oħrajn ħbiebu, fosthom Mario F. Bezzina u Oliver Friggieri. Naqraw dwar Carmel Attard tifel, sa minn meta kien fuq il-bank tal-Mużew, żagħżugħ, ħaddiem mal-Enemalta, il-bidu tal-mard, fl-isptar Monte Carmeli, l-esperjenzi ta' delużjoni fl-imħabba, il-mixjet f'imkejjen bħal Sant Anton, Hal Balzan, Buġibba u l-Mosta.

Paul P. Borg qara sewwa djarji u pitazzi fejn Carmel Attard kien iniżżeł noti, ħsibijiet, poežiji, siltiet ta' proża u fuq kollex jiftakar minn xiex għaddew hu u Carmel Attard. Il-kumment ta' Paul P. Borg isir ħaġa waħda ma' siltiet mill-kitbiet (proża u poežija) tal-kittieb li jittratta. Fuq naħha hemm is-soċjetà bosta drabi kiefra, magħmula minn "bnedmin lupi"; fuq l-oħra Carmel Attard il-bniedem, spiss vittma ta' din is-soċjetà. Waqt dan il-kumment hemm ukoll bosta deskrizzjonijiet ta' pajsaqġi naturali differenti, anki notturni.

Mhux l-ewwel darba li d-deskrizzjoni ta' Paul P. Borg tilhaq il-livell tal-poežija permezz ta' xbihat mill-isbaħ, saħħa ta' sentimenti u riflessjonijiet profondi. Borg iħaddem xbihat bħal "l-ossiġġu tal-ghajxien" jew "Mhux biss għex mir-rixtellu 'l-ġewwa l-aħħar drabi li rajtu", fejn ir-rixtellu hu simbolu ta' għeluq fihi innifs u qtugħi minn dak li hu frugħa. Iħaddem anki lingwaġġ ta' protesta, b'saħħtu fejn hemm bżonn, lingwaġġ spiss użat anki minn Carmel Attard fil-kitbiet tiegħu.

Dan ta' Paul P. Borg hu ktieb li jinrabat ma' pubblikazzjonijiet oħrajn tiegħu li ġew qabel: novelli, rumanzi, riċerka, poežiji, anki drammi, fosthom il-ġabra ta' novelli *Beżgħat* (1986), ir-rumanzi *Minn Fuq għal Isfel* (1991), *Bejn Mara u Qassis u Dal-Lejl Gie Alla* (1986), id-dramm *Il-Madonna x'Ġenn*, il-ktieb *Selmun u l-Inħawi* (1989), u *Kelinu Vella Haber u l-Moviment tal-Malti* (2002).

[jissokta p-paġna 8]

ktieb mill-qrib

Stilistikament nafu li l-kitba ta' Paul P. Borg qatt ma kienet faċċi biex tinqara u lanqas ideali biex isserraħ lil dak li jkun. Anzi hija l-oppost: tiddisturba lil dak li jkun, tiġġenera wġiġħ ta' ras fis-sens pozittiv u tistieden għar-reazzjoni. Insibu bosta ripetizzjonijiet, perijodi sintattiċi twal, analiżi psikologika tal-personaġgi in kwistjoni. Dan il-ktieb ta' tifkira u ta' kumment jieħu spiss l-għamlha tan-narrazzjoni biex b'hekk hemm drabi meta l-qarrej donnu jinsa li dan mhux rumanz jew xogħol fittizzju imma kitba dwar ħwejjeg li seħħew verament, anki bijografija.

Paul P. Borg hawnhekk jiddedika bosta spazju lil Carmel Attard bħala bniedem ħallieq - artist u poeta -, bniedem ta' "sensittività rari". Borg ma jiddejjaq xejn jikteb saħansitra dwar ħwejjeg u episodji meqjusin bħala tabù - is-sess, il-masturbazzjoni, l-orgażmu, is-suwiċidju (jew il-mewt bħala l-ħelsien aħħari) - u li jistgħu jdarrsu lil certi qarrejja saħansitra llum, f'soċjetà ipokrita li tippoża mod imma taġixxi fl-oppost. Skont Paul P. Borg, kien il-“mard” ta' Carmel Attard li ġeħġi minn dan tal-aħħar mill-madmad tal-inibizzjonijiet.

Permezz ta' dan il-ktieb Paul P. Borg jirnexxilu jpogġi f'dimensjoni dejjiema waqtiet li minkejja li seħħew deċennji ilu, illum ġew mogħtija sura billi ġew mibdula f'kitba, jew aħjar fi ktieb li l-għan tiegħu hu wkoll li jreggħa' għall-ħajja lil wieħed mill-kittieba u poeti ewlenin tal-poezija Maltija tat-tieni nofs tas-seklu 20. Il-waqt li jgħaddi u jintemm f'sekonda jew ffit aktar hawn jitqiegħed f'dimensjoni fejn jaħkem dak li hu dejjiem u permanenti. Dak li għal snin twal kien f'mohħi Paul P. Borg taħt il-forma astratta tat-tifkira, issa ngħata sura u sar kważi tangibbli permezz tal-kitba.

Paul P. Borg iżewwaq il-ktieb tiegħu b'bosta djalogi awtentici li seħħew bejnu u bejn Carmel Attard, djalogi li kemm jista' jkun iżommhom qrib ir-realità kif seħħet. Dan hu anki ktieb li jgħin lill-qarrejja ta' Paul P. Borg jifhmu aħjar il-ġenesi tal-kitbiet tiegħu li ħadu sura ta' novelli, drammi, rumanzi u poeżiji, bosta minnhom digħi ppubblikati. Mela dan il-ktieb hu wkoll mera tal-karatru mhux biss ta' Carmel Attard imma wkoll ta' Paul P. Borg, li spiss jieħu sura ta' qrara u awtoriflessjoni. Aktar kemm jaqra minnu, il-qarrej ta' dan il-ktieb aktar jinduna li hu tip ta' tiftixa li Paul P. Borg jagħmel tiegħu nnifsu stess, u b'hekk nifħmu hu x'inhu, min hu verament bħala bniedem.

F'waqt minnhom Paul P. Borg jikteb hekk: "Jien kont ħabibu u jiena u miexi miegħu bla naf li kelli wkoll minnu? Naħseb bħalu, ninkedd bħalu. U nistaqsi lili nnifsi llum, kontx jien ukoll il-miskin li ma nistax ma naħsibx u ma niffittax fuq il-ħsibijiet li ma jirnexxil irrażżan?"

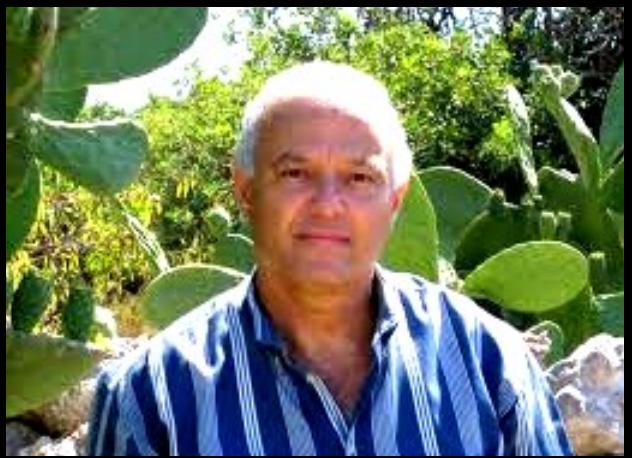
F'idejna għandna wkoll kitba ta' natura terapewtika li tgħin lil Paul P. Borg jeħles minn tant ugħiġ u għadab li kienu u għadhom jaħkmuh sal-ġurnata tall-lum. Mela fl-aħħar mill-aħħar hi kitba li trid tgħaddi wkoll messaġġ ta' natura soċjali: Borg ifakkarna li kien u għad hemm ħwejjeg li jeħtieg jinbidlu għall-ħajja aħjar biex id-drittijiet ta-bniedem – hu min hu – jiġu rispettati. Din ta' Borg hija għalhekk kitba ta' impenn. L-awtur stess jistqarr li kittieb ma jistax "ma jiktbx fuq dak li l-aktar idejqu u li l-aktar iwegġġi." Huwa l-ħin kollu jalterna l-kumment personali tiegħu ma' siltiet – kemm ta' proża kif ukoll ta' poežja - miktubin minn Carmel Attard.

F'partijiet oħrajn Paul P. Borg jippreżenta lil Carmel Attard bħala Ĝesù eħor: vittma ta' soċjetà li ma feħmitux, għaddha minn tbatja kbira, emmen fl-imħabba u baqa' sal-aħħar jafda f'Alla. Bħal Ĝesù Carmel Attard aċċetta l-mewt bħala d-destin aħħari tiegħu, u l-mewt infteħmet bħala ħelsien u l-“ogħla espressjoni ta' mħabba li qatt wieħed jista' jesperjenza”, il-waqt li jlaqqgħu ma' Alla.

Hemm drabi meta Paul P. Borg janalizza anki l-kalligrafija u d-daqqiet ta' sinjal bil-lapes, anki huma rifless tal-burdati, stati mentali u emozzjonijiet li ġarrab Carmel Attard. Mela anki f'dik li tidher gegwixi ja Paul P. Borg jittanta jsib sens u tifsiriet moħbija imma importanti. Huma tifsiriet li huwa jfitteż anki f'sempli vers wieħed imħażżeż fuq karta jew fl-istess spazji bejn il-kliem, jew bejn il-versi jew bejn l-istess ittri individwali. F'dawn l-ispażi Paul P. Borg jistħajjal "sikta kbira [...] li mhix ħemda imma hi mimlija ħoss u mimlija krib sewwa sew għax ma tinstamax." Borg ikompli hekk: "Il-ħoss nieqes huwa n-nota mhix miktuba, il-waqfa qasira li tleħħen b'mod qawwi l-ħsejjes madwarha. Hu silenzju li juri l-ghajja qawwija tal-weġġħat li bilfors [Carmel Attard] kien għaddej minnhom u allura mhu silenzju xejn, u xejn ma jgħajjat aktar minn biex donnu juri aktar dak li hemm mistur."

[jissokta f'paġna 9]

ktieb mill-qrib

Il-ktieb Paul P. Borg.

Aktar 'il quddiem Paul P. Borg jikkonċentra fuq il-kitbiet ta' Carmel Attard fl-1994, is-sena li fiha għażel li jmut. Borg jinsisti ħafna fuq ir-rabta bejn żewġ waqtiet kruċjali fil-hajja ta' Carmel Attard: it-tfulija/adoloxxa u l-waqt aħħari meta bniedem jipprepara għall-mewt. L-analizi ta' Paul P. Borg timxi id f'id mal-kitba ta' Carmel Attard: fit-tnejn jinhass *climax* li l-qarrej qed joqrob lejh.

F'dan il-ktieb Paul P. Borg joħroġ għad-dawl kitbiet ta' Carmel Attard – proża u poežija – li qatt ma ġew ippubblikati. Insibu madwar 250 poežija, flimkien ma' għadd ta' ħajku. Jagħmel riferimenti għal-xogħlijet ta' artisti magħrufa bħal Van Gogh, Picasso, Janusz Bardoch, Robert Jay Lifton u Tadeusc Sobolewicz, kollha personaggi li esprimew il-kefrija tal-bniedem minn naħha u t-tbatja mill-oħra. Mela dan ta' Paul P. Borg hu ktieb li jagħmel parti minn din il-letteratura impenjattiva, letteratura li tipprova tqanqal lil min jaqraha, letteratura bħala arma.

Permezz ta' dan il-ktieb Paul P. Borg jgħin biex isem Carmel Attard ma jmut qatt: "Kien jaf aktar minn kulħadd li l-mewt lilu ma setgħet toqту qatt." L-insistenza fuq il-kelma "Għeb" f'wieħed mill-kapitli twassalna għall-aħħbar aħħarija: il-mewt ta' Carmel Attard fis-17 ta' Diċembru 1994. Teknika u diskors jimxu l-ħin kollu id f'id.

Patrick Sammut

TLIET POEŽIJI TA' CARMEL ATTARD:

MĦABBTEK

Bħal vleġġa ħanina
laqtet qalbi mħabbtek.
Bħal dudu ferrovija
baqgħet ġejja l-imħabba.
Bħal tajra bla mistennija
bħal maġmar
bħal vulkan
bħal xemx
bħal qamar
bħal kwiekeb.

Bħal Alla.

Hekk hija mħabbtek.

LILI MA SSIBNIX FIL-FOLLA

Tassew
mhux sikuwit issibni fil-folla,
mhux sikuwit toġħġobni kollha.

Mhux sikuwit issibni nifli l-uċuħ
għax wiċċi huwa wiċċi il-folla
fil-konturi ta' wiċċha
u tinqara fihom l-għejja
u xi kultant id-disprament
ta' ħuti għaddejjin
bla ruħ, bla ġisem,
bla kunjom, bla isem.

LIL DAVID U TEREŻA

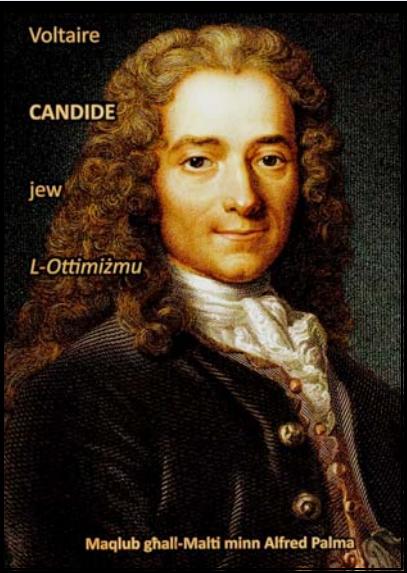
Bħal murtal tal-festa
fethet l-imħabba.
Bħal vapur jofrog l-ilma
ċar u frisk waslet l-imħabba.
Bħal kewkba feğġa
fi qubkom qasmet l-imħabba.
Bħal xtieli torja
hija mħabbitkom.

Fragli daqs il-kristall
sħuna daqs demm martri
gdida bħal tarbija mwielda
ħerqana daqs talba ta' poeta
hija mħabbitkom.

CANDIDE JEW L-OTTIMIŻMU

ta' Voltaire

maqlub għall-Malti minn Alfred Palma, Dom Communications, 2014.

Isem Alfred Palma illum huwa sinonimu għall-qasam tattraduzzjoni. Kif jafu bosta huwa qaleb għall-Malti d-*Divina Commedia* ta' Dante – xogħol li ħadlu għoxrin sena minn ġajtu -, id-drammi ta' Shakespeare u xogħlijiet oħraejn ta' Oscar Wilde u anki ta' kittieba Franciżi magħrufin. Hawn għandna x-xogħol tal-kittieb u filosfu Franciż Voltaire li għex bejn 1-1694 u 1-1778, meta kellu 46 sena, jifrex fuq bejn wieħed u ieħor 140 paġna u jinqasam fi 30 kapitlu. Dan inkteb wara li fis-sena 1746 terremot kbir qered lill-belt ta' Lima u wara li fl-1755 terremot ieħor laqat lil Lisbona u qatel eluf. Kull diskors ta' tama u ottimiżmu għalhekk kien jinhass bħala pverżjoni.

Candide jew l-Ottimiżmu li nkiteb minn Voltaire fl-1759, meta kellu 46 sena, jifrex fuq bejn wieħed u ieħor 140 paġna u jinqasam fi 30 kapitlu. Dan inkteb wara li fis-sena 1746 terremot kbir qered lill-belt ta' Lima u wara li fl-1755 terremot ieħor laqat lil Lisbona u qatel eluf. Kull diskors ta' tama u ottimiżmu għalhekk kien jinhass bħala pverżjoni.

It-tema ewlenija f' *Candide* hija s-sofferenza, filwaqt li l-istil li juža huwa wieħed spirituż, niggieži, ironiku, imma anki wieħed fejn Voltaire jikkef l-istat ta' korruzzjoni li fih kienet tinsab l-Ewropa fi żmien. Dan kontra dak li kien qed isehħi f'Eldorado, dak il-post ideali u utopiku fl-Amerika t'Isfel fejn l-abitanti ma kien jonqoshom xejn għax maqtugħin minn kull ġibda materjalistika. Voltaire jikkritika istituzzjonijiet differenti bħalma huma l-istat, il-monarkija, il-Ġustizzja, il-Knisja u l-Inkwizizzjoni, imma anki aspetti oħraejn bħall-aristokrazija superval u korrotta, il-materjaliżmu li ma jidu l-ebda ferħ imma biss aktar regħba u mibegħda, l-iskjavitù, it-tortura u l-bqija.

Alfred Palma jagħtina "Daħla" dettaljata mhux biss dwar dan ix-xogħol partikolari imma anki rigward il-ħajja ta' Voltaire, kitbietu u l-filosofija tiegħi, kif ukoll dwar l-epoka li għex fiha. Il-protagonist huwa l-

bniedem ta' īx-sieb liberu, Candide, li jgħaddi minn bosta tiġrib, parti kbira minnu ikrah. Huwa jagħmel dan il-vjaġġ li matulu jipprova jifhem jekk hux veru dak li kien jgħidlu l-ġħalliem tiegħi Pangloss, li fil-ħajja dak kollu li jseħħi huwa għall-ahjar, duttrina li kif jikteb Palma "hija pverżjoni tat-tagħlim tal-filosfu Leibniz". Matul dan il-vjaġġ, li parti minnu jieħu l-għamlia ta' tfittxi ja għall-maħbuba ta' Candide, Lady Cunegonde, Candide jiġi ta' u jitlob li jakkumpanjaw - minħabba l-mod kif jaħsbu – personaġġi bħall-qaddej fidil Cacambo u l-ħassieb Martin. Matul dan il-vjaġġ ukoll Candide u ħbiebu jgħaddu minn sofferenzi estremi, imma dan Voltaire jagħmlu sabiex juri kemm in-natura umana tista' tkun flessibbi u ma tkallix lilha nnifisha tintrebaħ mid-disperazzjoni, għall-inqas għal-żmien twil. Hija ttama li żżomm lil Candide fil-wiċċ, minkejja t-tbatijiet kollha li jgħaddi minnhom.

Candide huwa wkoll xogħol ta' natura morali fejn il-personaġġi bosta drabi jinfexxu f'diskussionijiet u friflessjonijiet ta' natura differenti. Fost oħraejn issir il-mistoqsija eterna: ladarba Alla huwa tajjeb u jista' kollox, għaliex fid-dinja teżisti t-tbatija? Mistoqsija oħra li l-personaġġi jistaqsu lejn l-aħħar tax-xogħol *Candide* hija: x'inhu l-ahjar, jekk hux li l-bniedem ibati kull tip ta' umiljazzjoni u wġiġi fiziķi, jew li jsib ruħu f'sitwazzjoni ta' monotonija fejn ma jsibx x-jagħmel? Tweġiba għal din tal-aħħar jagħtiha x-xiħ Tork "ta' dehra patrijarkali" fl-aħħar meta jgħid lil Candide u ħbiebu li "x-xogħol ikeċċi dawk it-tliet ħżunijiet kbar, il-monotonija, il-vizzu u l-faqar." Hekk jiddeċiedu jagħmlu Candide u sħabu – wara li jkunu nefqu l-fortuna enormi li kienu ġabu magħhom minn Eldorado - fir-razzett żgħir fejn kien jgħixu f'armonija u bieżla ikoll flimkien. B'hekk xogħol Voltaire jispiċċa kemm b'ton ta' rassenjazzjoni imma anki ta' ottimiżmu: huwa veru li kif jgħid Pangloss il-bniedem ma nħalaqx biex jgħix ħajja faċċi, imma huwa daqstant veru illi x-xogħol jagħmel il-ħajja – li hija konkatenazzjoni ta' esperjenzi marbutin waħda mal-oħra – iktar sopportabbi.

Bis-saħħha ta' Alfred Palma, issa nistgħu naqraw kapolavur tal-letteratura u tal-filosofija Franciżi direktament f'is-senna. Dan nistgħu nagħmluh bla ebda diffikultà ladarba t-traduzzjoni ta' Palma tkadha Malti mexxej, ċar u li jinftiehem bla tbatija.

Patrick Sammut

tifkira: ANASTASJU CUSCHIERI

LE POESIE IN ITALIANO DI ANASTASIO CUSCHIERI
Kitba ta' Dr Gerald Bugeja

Jannar huwa x-xahar tal-poeta Patri Anastasju Cuschieri O. Carm. Huwa twieled il-Belt Valletta fis-27 ta' dan ix-xahar fl-1872. Miet fil-25 ta' Lulju 1962. IL-PONT qed ifakkar lil dan il-poeta permezz ta' silta minn studju ħafna itwal ta' Dr. Gerald Bugeja.

La recente pubblicazione dell'intera raccolta di poesie in maltese e in italiano di Anastasio Cuschieri da parte di Charlò Camilleri e Toni Cortis ha colmato una lacuna nella cultura letteraria maltese, dato che egli non solo non s'era mai

adoperato a raccoglierle ma anche aveva l'abitudine di firmare le poesie, anche quelle in italiano, con iniziali e *nom de plume* diversi, e a volte senza neanche questi; il che spiega la scarsa attenzione rivolta nel passato alla sua opera da parte degli studiosi, paurosi di percorrere terreno minato; ciononostante non sono mancati studi validi che erano ostacolati purtroppo dallo spinoso problema delle attribuzioni. Ora, grazie all'acribia dei due curatori della succitata pubblicazione risulta spianato questo problema per cui si può apprezzare meglio, e valutare in modo più obiettivo, la sua opera poetica.

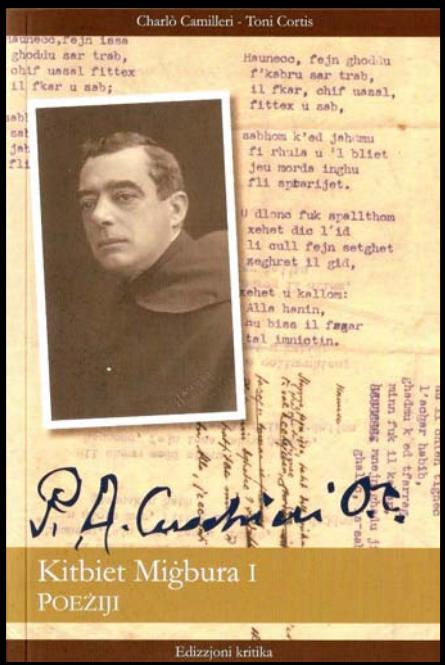
Cuschieri, frate carmelitano, filosofo e poeta, era ritenuto a Malta nei primi decenni del Novecento il decano dei poeti, dei filosofi e oratori locali. Pubblicava spesso le sue opere nella rivista «Il Monte Carmelo» a Roma, nella «Rivista di filosofia neoscolastica» a Milano, in «Malta letteraria», rivista prestigiosa pubblicata nell'isola, nonché studi agiografici in altre riviste. Nato nel 1876 alla Valletta, Cuschieri sentì sin da piccolo la vocazione religiosa: infatti all'età di quindici anni, nel 1891, entrò nell'Ordine Carmelitano. Dopo la laurea, proseguì gli

studi filosofici a Roma all'Università Pontificia Tommaso d'Aquino e quelli teologici in quella Gregoriana. Dopo il dottorato, gli fu conferita la cattedra di filosofia all'Università di Malta. A lui venivano commissionati panegirici, orazioni universitarie e discorsi importanti in occasioni speciali, tutti tenuti in italiano, essendo allora l'italiano la lingua culturale. Egli era non solo un bravo oratore e pio religioso (è noto come il poeta della Madonna, dato che sono tante le poesie dedicate alla Vergine), ma anche una persona stimata all'interno del suo Ordine (fu eletto due volte provinciale della regione maltese della comunità carmelitana), oltre ad essere impegnata sul fronte civile: fu eletto due volte senatore negli anni venti; visse il trauma dell'anglicizzazione dell'isola da parte delle autorità britanniche, battendo fino all'ultimo per la conservazione della tradizionale cultura latina: rimane infatti un mistero come lui, grande italofilo, non sia stato internato ed esiliato allo scoppio della seconda Guerra mondiale. Di un certo interesse per l'italianistica risulta lo sparuto -ma consistente- gruppo di poesie in italiano raccolte nella summenzionata pubblicazione.

Le poesie in italiano che si ricontrano in questa raccolta sono sedici (quattordici sono originali e due sono traduzioni) e si iscrivono in un arco di tempo che vanno all'incirca dal 1905 fino al 1936. Come ci si aspetta da un religioso, la maggioranza tratta motivi religiosi o religiosi/encomiastici inneggianti alla Madonna e ai santi dell'Ordine carmelitano, come a Santa Maria dei Pazzi, a Santa Teresa di Gesù e a San Alberto degli Abati. Alcuni hanno elementi bucolici, che servono però quasi sempre come sfondo a qualche riflessione di natura teologica o politica. Le poesie, che dal punto di vista formale sono tutte di stampo classico, si possono dividere in tre gruppi: primo, sonetti, un'elegia e una canzone; secondo, inni o canzoncine; terzo, traduzioni.

Fra le poesie spicca la canzone *Nell'annua ricorrenza della Vergine del Carmine*. Si tratta di una canzone tradizionale di sette strofe, ognuna di quindici versi con il seguente schema: AbacDcEeffgHiih. Si tratta di una canzone con stanze di endecassillabi e settenari liberamente costruiti, ma tutte aventi la struttura della prima (come enunciava il Bembo), vale a dire una canzone che s'è evoluta nel Cinque e Seicento da quella petrarchesca però lontana dalla canzone

tifikira: ANASTASJU CUSCHIERI

Madonna, invocata come madre che ha pietà per i suoi figli che ne hanno bisogno particolarmente ora che *la progenie è traviata* (6, vv.4-5).

Molto interessante la terza stanza in cui il poeta si lamenta che il suo secolo sia così diverso dal Medioevo: *Come da' prischi secoli diverso/ è il secolo in cui i' nacqui!*. Questa struggente nostalgia per il Medioevo era diffuso nei poeti romantici cattolici ottocenteschi, visto come l'epoca in cui le verità teologiche avevano tanta risonanza nelle arti e nella letteratura (basti menzionare la *Divina Commedia*) che il neoscolasticismo metteva di nuovo in rilievo proprio allora.

Che Cuschieri avesse dimestichezza con scrittori cattolici romantici è testimoniato dall'accenno alle cattedrali dedicate nel Due e Trecento alla Madonna: *Sacre per l'universo/sorcean le cattedrali/ al tuo nome* (vv.3-5) innalzate per mano del *possente genio dei padre* (vv.9-10). Era il romantico Chateaubriand che nel suo bestseller *Genie du Christianisme* parla con trasporto dell'emozione che si prova stando dentro una cattedrale gotica. Ed è significativo il termine "genio" che evoca lo stesso termine del titolo dell'opera del francese.

Nella quarta stanza il poeta si lamenta dell'impoverimento dell'arte (*Ecco nel fango/io veggio impaludare/i cuori insieme e l'arte*), risultato

libera leopardiana. Il linguaggio è forbito, ricco inoltre di dittologie (*questo superbo e misero mortale*, v.5; *che di dolori e di travagli è fatto*, l.v.12), di termini arcaici e di latinismi (*are* 4,v.1). La poesia è una preghiera rivolta alla

del ruolo subordinato della letteratura alla scienza e alla filosofia (come suggerivano gli Illuministi), su cui attirò l'attenzione il critico Snow negli anni Cinquanta, e su cui è tornato recentemente a porre l'accento un critico italiano, Girardi: per questo si nota la "decadenza della civiltà occidentale", di cui si lamenta appunto il poeta maltese.

Cuschieri rileva pure il caos e il disordine causati dalla Riforma Protestante, chiamata *bieca ira* (v.5), per cui si creò la scissione all'interno della religione cristiana (*scissa venne in parte la religion degli avi*, vv.6-7); in uno studio sul poeta Battista Spagnoli Cuschieri stesso fa riferimento al danno provocato dalla Riforma con riferimento allo scritto dell'italiano *De calamitatibus temporum*. Secondo me, il poeta accennerebbe pure alla perdita del prestigio e del potere temporale della Chiesa causata prima dalla Rivoluzione Francese e in seguito dall'Unità d'Italia nel 1860 con l'espressione *abbattendo are e troni* (v.14), che rende *deserte* (v.2) le prime. [...]

L-istudju sħiħ jista' jingara billi tagħfas din il-holqa: <http://patrickjsammut.blogspot.com/2014/12/le-poésie-in-italiano-di-anastasio.html>

NELL'ANNUA RICORRENZA DELLA VERGINE DEL CARMINE (silta)

Dolce Signora che conosci a prova
gli umani affanni, e sai
che pace mai non trova
ne la terrena stanza
questo superbo e misero mortale
se a lui non in cor la speranza
come faro da l'altro non arrida
e te celeste guida
il suo pensier non seguia,
a te, conforto e tregua
al viver mio pregando
che di dolori e di travagli è fatto,
io vengo oggi e mi prostro
o del genere nostro
unico spirito intatto.

Ben so che il vulgo sciocco non applaude,
me curvo il capo all'aria
tua veggendo; ogni laude
serbando a fole corre
ove il piacer si come serpe annoda;
pur sta e, come corre
all'infuriar de l'aquilo, non cede
a lo schermo; mercede
Vergine [...]

(minn P.A. Cuschieri *Kitbiet Miġbura I Poezji*, Edizzjoni Kritika ta' Charlò Camilleri u Toni Cortis, Provinċja Karmelitana Maltija, 2013)

il-poežiji

N. 28

L-ogħla enimma moħħ il-bniedem.

Għandu s-skiet aridu
ta' qigħan l-ocean;
għandu t-tbaqbiq jikwi
tal-eħrej vulkan;
kultant jimliek ewforja ferħ
kultant idehxek bħal għafrit.

Il-moħħ, skifuz u misterjuż,
jaf joxxilla mhux ftit.
Jaf joħloq ġenna minn infern,
infern minn ġenna,
manna fid-deżert jew xita ta' kubrit.

VICTOR FENECH

KEMM BOGHOD

Kemm bogħod bejn kewkba u oħra!
Xi spazju kbir u skur!
Dan univers li thossu
jitwessa' kulma jmur.

Kemm bogħod bejn kewkba u oħra
u x'vojt tremend ta' skiet!
Dan univers li ġġarrbu
bil-qtugħi ta' xi rabtiet.

Kemm ksieħ bejn kewkba u oħra!

GORġ BORG

INTERNET

It doesn't make noise
and doesn't require an appointment.
The internet moment
may last for years of dreams
never stopped by imagination.
Nevertheless, the internet
that today doesn't admit
discrimination by age,
color, race, political party,
religion or citizenship,
has also invaded
our homes and our souls,
and is still unable to extend
or even to develop

human intelligence.

TERESINKA PEREIRA

L-iStati Uniti

TLABT U RQADT

U Igħabt u fraħt
u tlift u rbaħt;
u ħdimt għajjejt
u d-diqa ħbejt;
u tlابت u rqadt.

Herqan stenbaħt
għamilt li flaħt;
għotort u mxejt
bis-sħiħ żammejt;
u tlابت u rqadt.

U xtaqt bla qlajt
is-sogħba rajt;
l-imghodd bkejt
minnu għaddejt;
u tlابت u rqadt.

U qomt erġajt
it-triq terraqt;
il-piż ġarrejt
fis-skiet iñħbejt;
u tlابت u rqadt.

U qrajt u smajt
tgħallim studjajt;
għent u ħabbejt
għax hekk trabbejt;
u tlابت u rqadt.

Fit-tama fdajt
bla qalbi qtajt;
il-Kelma obdejt
għax biha nfdejt;
u tlابت u rqadt...

JOE SANT

Bħall-ilma tan-nixxiegħha
il-versi, kisknijiet
bil-ħeffa niżlu jiġru
xi mkien minn ġos-smewwiet.

CHARLES CASHA
(Minn RIFLESSI, 2014)

IN-POND

il-poežiji

FIR-RESTURANT

Dan il-wejter iggradwat
bil-fardal immakulat,
kliem u ġesti bil-virtù,
resaq tani l-menù.

It-thai chicken platt imħawwar
mill-aroma qisu msawwar
iżda t-togħma fiha l-arja
ta' xi influwenza avjarja.

Il-bistecca fiorentina
tal-menù qisha r-reġina
'mma min jaf hix mill-kunjata
ta'xi baqra l-hi żmagata.

Xi pork chop well done sal-aħħar
dari kienet lili ssaħħar,
'mma l-apptit illum isiefer
bl-iċċen hsieb ta' lsien u dwiefer.

L-insalata hi ħajjara,
b'ħassa, ħajra u kappara,
iżda mbagħ-d nitlef kull gost
dik bil-bexx u dik bl-egżost.

Ħuta tal-Mediterran
sagħtejn qabel sfat fi ħdan
xbiek sajjied ta' Marsalforn
f'platt "lampuka bil-kontorn".

Kollha lwien din il-lampuka
b'mitt żerniq tas-sajf midluka;
forsi tilgħaq messha l-lant
lil xi povru immigrant.

Xtaqt mill-mejda stajt inquim,
...biss minn għada nibda nsum!

JOE W. PSAILA

SHE...THE POEM

The poem about her
decanted with my tears
through decades
arises

And, within the time of blenching

light flashes
through the distance and intention...

The poem dissappeared
with return of her.

Am I wrong,
Or she is my
...poem?

SABAHUDIN HADZIALIC
Il-Bosnia-Herzegovina

BLA IDENTITÀ

Qasqast farfett mimli lwien
farfett farfett qasqast bla tmiem.
B'dari u madwari ħannieqa ta' lwien
ħassejtni farfett kemm naqbad u ntir.

Qasqast suldat bl-azzarin
suldat suldat qasqast –
regiment li ma jaafx tmiem.
F'marċ wieħed imxierka stħajjiltna
għall-gwerra bla ħniena sejrin.

Qasqast uċuħ il-bnedmin
uċuħ uċuħ qasqast bla tmiem:
uċuħ kbar u żgħar, koroh u sbieħ...
Wiċċi biss kien jonqos inqasqas
imma għalkemm fittixtu ma sibtu mkien.

MARIO ATTARD
(Minn *TRIFOLJU TA' LWIEN*, ta' Mario Attard,
Patrick Sammut u Frank Zammit, 2014)

TANKA U HAJKU

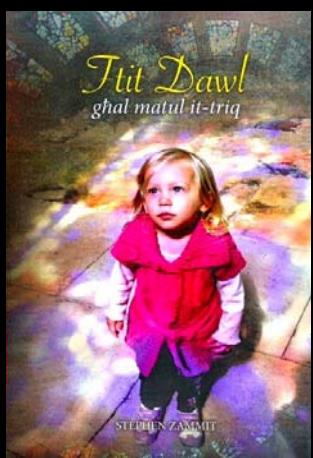
We will receive soon enough
The hollow warnings
From the large stalls
Of the Desolation Theatre.
Everything was in vain.

The Russian roulette
Can hide the traps
Of a fake destiny.

NADIA-CELLA POP
Ir-Rumanija

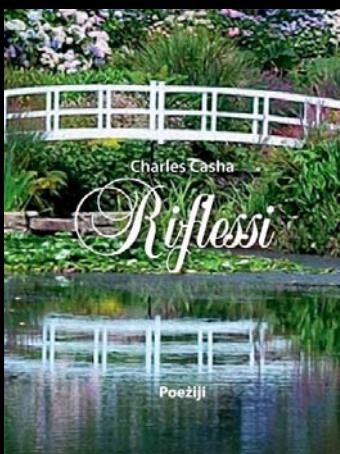
DEPONT

minn fuq l-ixkaffa

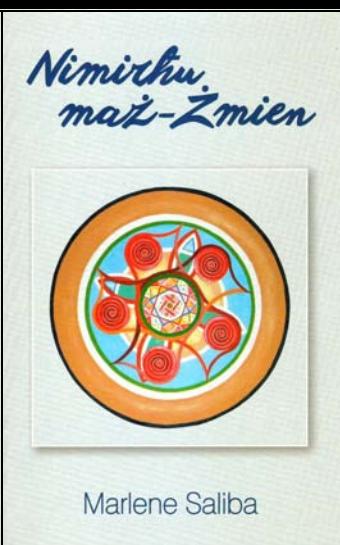
FTIT DAWL GHAL MATUL IT-TRIQ ta' Stephen Zammit, Pubblikazzjoni Preca, 2014.

Fl-okkażjoni tal-Festival Nazzjonali tal-Ktieb 12–16 ta' Novembru 2014, *Pubblikazzjoni Preca* tal-Blata l-Bajda ppubblikaw ktieb ġdid ta' Stephen Zammit bl-isem *FTIT DAWL għal matul it-triq*. Stephen Zammit huwa membru īabrieiki tas-Socjetà M.U.S.E.U.M. li jaħdem fil-missionijiet tal-istess Soċjetà. Matul dawn l-aħħar għaxar snin Stephen kien jinsab fil-missioni l-Perù fejn għadu sal-lum. Kemm ilu fil-Perù Stephen kelli sehem fil-pubblikazzjoni ta' kotba ta' Katekiżmu għat-tfal u qaleb fl-Ispanjol u ppubblika diversi kotba ta' San Ġorġ Preca. *FTIT DAWL għal matul it-triq* fih ġabru ta' 34 riflessjoni msejsa fuq il-kitba ta' San Ġorġ Preca u xi awturi magħrufa oħra. Xi paġni fil-ktieb juru kwotazzjoni mseddqa bi stampa relatata li tgħin għarr-riflessjoni. Il-ktieb ikopri 200 paġna u għandu qoxra attraenti bil-kulur maħduma minn Warren Busuttil. Jinbiegħ mil-Librerija Preca fil-Blata l-Bajda u mill-ħwienet tal-kotba ewlenin.

RIFLESSI ta' Charles Casha, 2014.

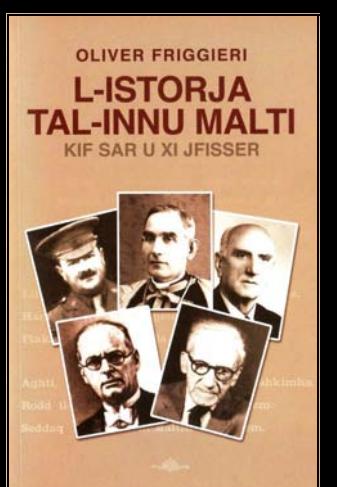
Wara li s-sena l-oħra Charles Casha ġareġ il-ġabru poetika bl-isem ta' *Mumenti*, din is-sena qed joħroġ din il-ġabru ta' poežiji ġidha li tiġib fiha 50 kitba oħra. Din id-darba Casha jagħtina numru ta' poežiji li jissejsu fuq il-versi tradizzjonal bħalma huma s-senarju, is-settenarju u l-ottonarju, flimkien mar-rima mqabbża. Hawn Casha juri dixxiplina fil-binja tal-versi. Ĝeneralment il-poežiji f'din il-ġabru mhumiex twal ħafna, apparti xogħlijiet bħal *Il-Konvoj tat-Tama* li jtul iktar minn żewġ paġni, fejn il-poeta jirrakkonta l-versi l-migħa tal-Konvoj ta' Santa Marija fit-Tieni Gwerra Dinjija. Il-lingwa li juža hija sempliċi imma li ddoqq sabiħ għall-widna u tinzel daqslikieku kienet duwa għal min jaqraha. It-temi huma varji: tiġrib uman, relazzjoni mal-elementi naturali, twemmin, storja, l-ħalli Malti, il-poežija stess. Kull poežija hija riflessjoni sabiħa tassew li żgur tħalli eku pozittiv f'qalb il-qarrej.

NIMIRKU MAŻ-ŻMIEN ta' Marlene Saliba, Faraxa Publishing, 2014.

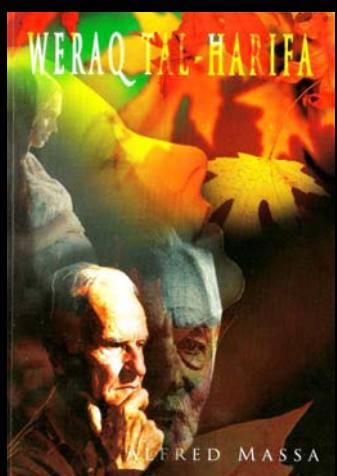
Fi kliem Dr Josette Attard, f'din il-ġabru poetika l-poetessa tivvjaġġa poetikament lejn il-kożmos għax tħossha ħaġa waħda miegħu. Il-perfezzjoni li ssib fil-kożmos hija riflessa fil-lessiku użat bl-aktar mod metikoluż. Elementi li jikkomponu dan ix-xogħol huma l-ħsieb mirqum, l-ġħażla wiesgħa ta' forom metriċi, terminoloġija rikka li toħloq versi mužikali xi waqtiet imsaħħrin bir-rima, flimkien ma' għadd kbir ta' xbihat meħudin l-aktar mid-dinja naturali u mill-univers, fosthom il-kwiekeb, issiġar, ix-xmajar, il-baħar, is-sema u l-irjieħ. Dawn ix-xbihat huma xhieda tat-tiftix kontinwu għall-qofol tal-eżistenza, 'il hinn minn dak kollu li jgħaddi u għalhekk mhux essenzjali. Saliba b'hekk jirnexxilha toħloq dinja mistika u sagra, eterna u infinita, anki jekk hi dinja li jgħix fiha kull bniedem komuni u jgħarrabha. Il-qarrej jgħaddi minn taħlit ta' esperjenzi psikologici, religjużi, storici u l-bqija, kollha esperjenzi li ġgħarrabhom kemm iġġarrabhom donnhok dejjem qed tesperjenzahom għall-ewwel darba.

minn fuq l-ixkaffa

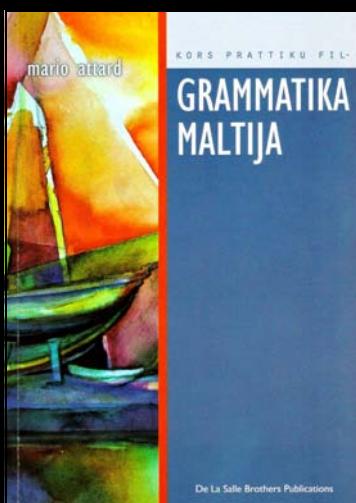
L-ISTORJA TAL-INNU MALTI ta' Oliver Friggieri, KKM, 2014.

Il-qawmien fi żmien il-Franċiżi, l-influwenza tar-Risorgiment Taljan, il-Kwistjoni tal-Lingwa, ir-rebħa tal-Malti bħala l-ilsien nazzjonali, it-twaqqif tal-blokki političi, l-irvell tas-Sette Giugno 1919, l-ewwel Parlament fl-1921: dan hu l-isfond ta' dan ir-rakkont dwar kif u xi jfisser l-Innu Nazzjonali ta' kolonja fil-mixja lejn is-sovranitā. Fis-sena 1922, is-sena tal-Ewwel Festa Nazzjonali u tal-ewwel prezentazzjoni tal-*Innu Malti*, il-Maltin affermaw formalment in-nazzjonalitā tagħhom. Din hi riċerka li tistabilixxi li l-eqdem manuskritt tal-*Innu Malti* jgħib id-data tal-25 ta' Novembru 1922, xahar qabel l-ewwel rappreżentazzjoni tal-*Innu Malti* fis-27 ta' Dicembru 1922. Il-motiv mužikali tat-Tabib Robert Samut, il-versi ta' Dun Karm, l-armonizzazzjoni ta' Mro. Paul Nani, l-adattament għall-banda ta' Mro. Vincenzo Ciapara, u l-ħila organizzattiva ta' Dr. Albert V. Laferla. Dan, analiżi kelma b'kelma tal-verżjoni finali tal-*Innu Malti*, u iktar f'150 paġna.

WERAQ TAL-ĦARIFA ta' Alfred Massa, Pubblikazzjoni Bronk, 2014.

Dan huwa l-iktar rumanz reċenti ta' Alfred Massa: jinqasam f'20 kapitlu u ftit iktar minn 200 paġna. Naqraw dwar żewġ anzjani, Salvu u martu Vanda, xempju tal-ħajja tal-anzjani Maltin fi żminijietna. Huma jħarsu lura lejn ħajjithom. Salvu kien tilef lill-ewwel mara tiegħu f'inċident. Vanda tilfet lil oħtha fil-Ġermanja. It-tnejn jinsabu fil-ħarifa ta' ħajjithom wiċċi imb wiċċi mal-problemi tal-ħajja. Fl-ahħar Vanda titlef il-ġlieda mal-mewt wara żmien tgħix f'dimensja qalila. Salvu jħares mit-tieqa jara x-xita nieżla u jiftakar fix-xitwa ta' ħajtu li dejjem iħossxa riesqa lejh. Il-kappillan jipprova jwennishom u jimliehom dejjem bit-tama. L-ewwel rumanz ta' Massa kien *Is-Salib tal-Ğiżirana* u ħareġ fl-1973. Mela hawn għandna rumanzier li għandu 40 sena esperjenza fil-qasam tal-kitba. Huwa wkoll President Onorarju tal-Ġhaqda Poeti Maltin u awtur ta' żewġ ġabriet poetici. *Weraq tal-ħarifa* huwa ddedikat lill-anzjani kollha u huwa ideali għal min iħobb jaqra storja sempliċi li twassal valuri pożittivi, miktuba b'lingwa nadifa; storja li tgħalliem u tagħti gost fl-istess ħin.

GRAMMATIKA MALTJA ta' Mario Attard, De La Salle Brothers Publications, 2014.

Dan hu kors prattiku fil-lingwa Maltija mibni fuq żewġ taqsimiet bil-għan li gradwalment iħejji lill-istudenti tal-Malti sa mill-ewwel klassi tal-livell seondarju biex jiffamiljarizzaw ruħhom mal-grammatika Maltija. Din hi ħidma biex fl-ahħar mill-aħħar twassal għall-eżami taċ-Ċertifikat fl-Edukazzjoni Sekondarja (ČES). Il-ktieb jinqasam f'żewġ partijiet. Fl-ewwel taqsima nsibu trattament tal-grammatika Maltija f'erba' sezzjonijiet, bil-ġhan li thejji lill-istudenti għall-parti prattika li tinsab fit-tieni taqsima. Din tal-ahħar hija magħmulu minn għaxar testi b'għadd kbir ta' taħrif grammatikali wara kull test. Hemm ukoll sezzjoni li sservi ta' aġġornament għal xi tibdiliet li seħħew fil-Malti, għajnejha oħra li għandha tghin fit-naqqis ta' żbalji fejn jidħol il-Malti miktub, u anki CD li tħin kollha għad-dokumenti. Inkluzi wkoll Kelmtejn Tad-Direttur u Provinċjal, Bro. Martin Borg F.S.C. Il-qoxra hija tal-ġħalli u artist Hilary Spiteri.